

OLVASÓNAPLÓ

POMOGÁTS BÉLA

Három dunántúli könyv

Kósa Csaba *A kincstár összedől* című kötete egy már régebben (több mint három évtizede) indult írói pálya egyik leginkább hiteles: az olvasót magával ragadó eredménye. Az író harmincegyedik kötete, elbeszéléseket foglal magába, általában Kósa Csaba családtagjairól és barátairól. Következtesen mindig a halál gondolatával küzd meg – pontosabban azzal az élménnyel, amelyet az elmúlással az emberi tragédiák körében találkozó embernek át kell élnie.

A Berzsenyi Kiadó által megjelentetett kötet címe Kosztolányi Dezsőtől való, a *Halotti beszéd* című 1933-ban írott megrendítő költemény soraiból. „Látjátok feleim, egyszerre meghalt / és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt. / Ismertük őt. Nem volt nagy és kiváló, / csak szív, a mi szívünkhöz közel álló. / De nincs már. / Akár a föld. / Jaj, összedől / a kincstár”. Kosztolányi ebben a versében nem pusztán az elmúlás drámájával viaskodott, a súlyos betegség akkor már hatalmába kerítette, és Kósa Csaba halottbúcsúztatói és – idézői sem pusztán az elmúlás gondolatát járják körül, minden egyes elbeszélésnek személyes háttere és üzenete van. Azoknak a családtagoknak, mindenek előtt az édesanyának, és azoknak a barátoknak, így Balázs Józsefnek, Bella Istvánnak, Utassy Józsefnek és Szalai Csabának a halála, akikről a kötet írásai megemlékeznek, az író számára mindenképpen személyes ügy. Az elbeszéléseket a személyes megrendülés hatja át, az előadásmód „anekdotikus” mozzanatai is erről a személyességről árulkodnak.

Kósa Csaba elbeszélő művészetének, állíthatom, mindig is karakteres tulajdonsága volt ez a személyesség, ez akár a kifejezésmódban: az általa jól ismert tájak és köznapi módon használt eszközök (például a kétkezi munka eszközei) megidézésében, leírásában is kimutatható. Ez a személyesség, ez a líraiság jelenik meg az eltávozottak megidézésében is.

A kötet elbeszélései a búcsúzás hangján szólnak, ez a búcsú mindig megrendítő, különösen az édesanya utolsó napjának leírásában (a *Sunt lacrimarum* című elbeszélésben.) A személyességnek prózapoétikai szerepe van, az elbeszélések időnként, például a *Dadám öt sebe* című novellában a balladák (népballadák) drámaiságát idézik fel. Ugyanakkor a búcsúzásban feltetszik valamiféle mélyen emberi bölcsesség is: az elmúlás gondolatának talán nem is elfogadása, de megértése – ahogy ez egy gazdag kulturális hagyományban: a keresztény életbölcseletben, közelebről a például Szent Ágoston által képviselt „keresztény sztoicizmus” filozófiájában megjelent. Ez a bölcséleti hagyomány rendkívül gazdag, nem csak a gondolkodástörténetben és a vallási tradíciókban, hanem a magyar népi hagyományban és a magyar szépirodalomban is. Igen sok példát hozhatunk fel, mondjuk, Németh Lászlótól és Illyés Gyulától, mondjuk, Sütő Andrásig és Sánta Ferencig, annak dokumentálására, hogy

a megbékülésnek az az érzése, amely az elmúlással történt találkozást követi, valójában az élet fenntartásának, védelmének az erkölcsi értékeit szolgálja. A halál közelében szerzett tapasztalat és a megmásíthatatlan tényekkel történő lelki küzdelem valójában a lélek megnyugvását készíti elő.

A népi hagyományt említettem az imént, azt a megbékélést, amelyet a halállal, akár a hozzá legközelebb állók halálával találkozó embernek előbb-utóbb át kell élnie. Valójában ez a hagyomány érvényesül Kósa Csaba gyászos színekbe öltözött elbeszéléseiben: „Régi idők öreg kopjafái alatt alussza álmát az én népem – olvasható Nyirő József *Kopjafák* című elbeszéléskötetének bevezetőjeként –, mohos temetőkből, vadvirággal takart padmalyos sírokban, szép mádárszó mellett. Itt járok közöttük, beszélgetek velük, költögetem őket, mert nem igaz, hogy négy szál hitvány deszkával vége van mindennek. A sorsok nem múlnak el. Minden holttest letett ruha, melybe a gyermek öltözik. A temető a soha ki nem alvó élet álarca csak.”

Vannak történelmi tapasztalatok, amelyek felidézése szinte kimeríthetetlen, mindig újra számot kell vetni velük, már csak annak következtében is, hogy a változó idő mindig új fénytörésbe állítja őket.

Bauer Júlia *És mégis* címmel közreadott emlékezései és naplói azt a szomorú és tragikus korszakot idézik fel, midőn a német náci kormányzat parancsának engedelmeskedve a magyar államvezetés (egy időben készségesen, később, már a német győzelmi remények elhervadásával, vonakodva és elszabotálva) igyekezett eleget tenni a Berlinből érkező utasításoknak, illetve a hazai szélsőjobboldali erők kívánságainak. A könyv hőse, egyszersmind szerzője köznapi somogyiszi fiatal lányként került az embertelen gépezet fogaskerekei közé: szülőfalujából a fővárosba, majd a kassai gettóba, végül az auschwitzi haláltáborba. A történet, amely az olvasó előtt kibontakozik, megrendítő, egyszersmind lelkiismeret ébresztő: arra a felelősségre mutat rá, amely a háborús esztendőket, illetve tulajdonképpen az egész két világháború közötti magyar államvezetést terheli. Azt a kormányzatot, amely ahelyett, hogy védelmet adott volna polgárainak a kívülről érkező és a belülről szervezett erőszakkal szemben, jóváhagyólag tűrte az embertelenséget, mi több, bűnrészességet vállalt benne. Olyan közös nemzeti tragédia mindez, amit nem szabad, nem lehet elfelejteni, és amely maga is arra figyelmeztet, hogy bizony erőteljesen szembe kell fordulni azokkal az erőkkel, amelyek el szeretnék mosni a felelősséget (például a magyar államvezetés és a szélsőjobboldali közélet, sajtó, propaganda felelősségét). Ezt a szembefordulást a nemzeti közösség önbecsülése, de így is mondhatnám: a keresztény erkölcs követeli meg.

A megrendítő személyes beszámoló megjelentetését Bauer Júlia fia: Suchmann Tamás a rendszerváltozás után országgyűlési képviselő, (egy időben a kormány tagja) kezdeményezte, a szép könyvet Sas Péter rendezte sajtó alá, a Bauer Júliával készített interjú Filebics Magdolna munkáját dicséri. Fontosnak és tanulságosnak tartom a visszaemlékezés és a beszélgetés megjelentetését: túl azon, hogy a könyv történelmünk egy szomorú és gyalázatos esemény sorozatát idézi fel, túl azon, hogy, sajnós, olyan jelenségekre is ráirányítja a figyelmet, amelyek ma: sok-sok évtizeddel a krónikában bemutatott esemé-

nyek után ma ismét meg kívánják zavarni az ország amúgy is törékeny lelki békéjét, egy rendkívül rokonszenves asszony egyéniségével, sorsával, világával is megismerteti az olvasót. Bauer Júliát, aki a rettenetes megpróbáltatások után is megőrizte ragaszkodását szülőhazája iránt, könnyű volt megszeretni. A visszatekintés érzékeny, jószándékú embert, a maga tragikus sorsa fölé emelkedő asszonyt mutat, akiről az utószót jegyző Sas Péter jogosan állapítja meg: „Egész életeleme az irodalom és a kultúra volt.”

Ehhez talán csak azt tenném hozzá, hogy ő is, akár csak Radnóti Miklós, Szerb Antal, Halász Gábor és még sokan az embertelenség áldozatai közül, ebben az irodalomban és kultúrában találta meg az igazi hazát. Erről tanúskodnak a haláltáborba hurcolt fiatal lány versei is, egyet, az egész könyvnek címet adó *És mégis* című versét idézném fel végezetül: „Senkim sincsen e világon, / kálváriám magam járom. / Sűrű szegesdrótok között, / fegyveres ór hátam mögött. / Minden nap a csodát várom, / huszonegy lennék a nyáron. / Édes hazám jaj mit tettél, / gyilkosok szolgája lettél. / Elárultad Önmagadat, / hű gyermeked megtagadtad. / Mégis, mégis alig várom, / hogy átmenjek két országon. / Megláthassam szent határod, / Anyám álmát te vigyázod. / Kicsiny falum, szűkebb hazám, / sírban nyugvó Édesanyám, / tarka rétek, erdők, hegyek, / várjak rád: megyek, megyek! / Itt lélegzem, csak itt élek, / szívet, hazát nem cserélek.”

Rott József neve szinte feledésbe merült az utóbbi esztendőkből, holott egy évtizede meglehetősen széles körben volt ismert, aztán hosszú éveken keresztül nem jelent meg újabb könyve. 1999-ben figyelt fel rá az olvasó és a kritika *A Kánya-baraszt balladája* című könyve nyomán, ezt gyors egymásutánban öt újabb regénye, illetve novelláskötete követte, emlékezetem szerint irodalmi díjat is kapott. Most azután *A ragaszkodás mámore* címmel új regénnyel jelentkezett, mindenképpen olyan munkával, amelyre érdemes felhívni az olvasó figyelmét.

A budapesti Napkút Kiadónál frissiben megjelent regény abban a „történelmi jelenidőben” keresi témáját, amely a második világháborút megelőző néhány esztendő és a rendszerváltás időszaka között eltelt, vagyis félévszázad magyar történelmét tekinti át.

Rott József regényében igen nagy szerepet kap a közelmúlt magyar történelme, nemcsak a vidéki társadalom nem egyszer erőszakos módon, tragédiákkal terhes átalakítása, hanem a nagyvárosi értelmiség, a nagyszabású lakótelep-építések, egyáltalán az életmódváltások hiteles bemutatása. A regény mindazonáltal nem a széleskörű társadalmi és történelmi tablók rajzában számíthat figyelemre, hanem hőseinek, mindenekelőtt főhősének fejlődésrajzában. Ebben a tekintetben a klasszikus regényhagyományok (mondjuk, Fielding, Dickens, Balzac, Flaubert vagy éppen a mi Eötvös Józsefünk, Móricz Zsigmondunk, Kosztolányi Dezsőnk, Németh László) személyiségábrázolását, a „fejlődésregénynek” nevezett epikai szerkezetnek a hagyományait követi.

A regény történelmi tabló és fejlődésregény, ezzel együtt eszmetörténeti vizsgálódás is, minthogy a szereplők beszélgetéseiben, vitáiban a hazai közélet igen sok jelensége kap kommentárokat. Részben a háború előtti hagyományos magyar „középosztály” találkozóin, ezeken jellegzetes társadalmi szereplők –

katolikus és református lelkész, ügyvéd, földbirtokos, megyei tisztviselő, falusi jegyző adnak hangot véleményüknek. Ezek a vélemények időnként vitában csapnak össze, a háború utáni évtizedekben is, midőn a magyar átlag-értelmiség szereplői: mérnökök, tisztviselők, tanárok fejtik ki nézeteiket az ország dolgairól. Ezekben az eszmecserékben nem csak az egymásnak ütköző nézetek jelennek meg, hanem az a tehetetlenség is, amelyet a történelem és a hatalom szorításában élő értelmiségi embernek folyamatosan érzékelnie kellett, midőn meggyőződését, véleményét, jövőképét a valóságos viszonyokkal szembesítette. Vagyis a hatalom mindenre rátelepedő, mindent korlátozó és minden igazságkereső, jobbító szándékot eleve megakadályozó uralmi rendszerével. A regény, mondjuk így, társadalom- és történelembölcseletét valójában ez a folyamatos tapasztalat befolyásolja: az a meggyőződés, hogy a magyar valóság általában nem teszi lehetővé azt, hogy a jobbító, építő elképzelések megvalósuljanak.

Valójában ez a tehetetlenség: a történelmi és társadalmi értelemben érvényesülő „eleve elrendelés” szabja meg a főhős sorsát is, amelyet többnyire nem egy: a személyes szabadság birtokában érvényesülő életstratégia, hanem a sodródás, nem egyszer a kiszolgáltatottság irányít. Nagyon is jellemzőek a regény hősének a következő szavai: „Még csak meg sem kísértett a gondolat, hogy valaha is istennek vagy isten fiának higgyem magam. Annak az embernek, akit megkínóztak és elpusztítottak. Sokkal inkább feledni akartam. Mindazt a szenvedést, amit gyerekkorom óta láttam. Feledni akartam, hogy élni tudjak.” Olyan életstratégia ez, amely a diktatúráknak kiszolgáltatott kelet-közép-európai társadalmakban élő emberi személyiség sorstapasztalatából következik.



*Mester és Margarita
A Sátán bálja*